

ОСОБЛИВОСТІ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА ТА СУДОЧИНСТВА ЗАПОРОЗЬКИХ КОЗАКІВ

**Тарасенко Б.В. студ. ЮФ, спец. «Правознавство»
Наук. керів. доц. Рожкова Л.І.**

Традиції звичаєвого права та судочинства вивчали чимало дослідників, серед них: Д. Яворницький, Ю. Колісниченко, В. Балушок, Л. Вербинець ("Судівництво і кара на Запоріжжі XVI – XVII ст."), Г. Гайдай ("Козацький суд"), А. О. Скальковський ("Історія Нової Січі або останнього коша запорозького").

Особливі історичні умови та обставини життя запорозького козацтва вплинули на формування правової системи. У Запорозькій Січі існувало власне козацьке право, яке було не писаними законом, а "стародавнім звичаєм, усним правом і здоровим глуздом. Це пояснюється відсутністю традиції, оскільки козаки мали порівняно коротку історію; постійною військовою боротьбою, яка не давала змоги зосередитися на внутрішньому житті; побоюванням запорозьких козаків, що писані закони обмежать та змінять їхні свободи. Козацьке право фіксувало ті відносини, що склалися в Січі і утверджувало військово – адміністративну організацію (38 військових куренів, 5-8 територіальних паланок), зумовлювало правила військових дій, діяльність адміністративних і судових органів, порядок землекористування, укладання договорів, визначало види злочинів та покарань. За своїм змістом, норми звичаєве право запоріжців можна умовно поділити на дві частини: «право публічне» і «право приватне».

Публічне право запорозьких козаків - це своєрідний військовий статут, який регулював найважливіші суспільні відносини запорозької громади: військово-адміністративний устрій (порядок виборів і функціонування органів влади і управління), воєнні справи, порядок володіння і користування землею, угіддями, спільним нерухомим і рухомим майном, порядок судочинства, встановлював відповідальність за злочини та ін.

Приватне право регулювало відносини цивільно-правового характеру: право власності на особисте нерухоме і рухоме майно, різноманітні угоди, відповідальність за заподіяння шкоди тощо.

Найтяжчими злочинами вважались: вбивство козака товаришем; побиття козаком козака у тверезому чи п'яному стані; крадіжка козаком у товариша чи переховування вкраденої речі; зв'язок з жінкою і содомський гріх у вигляді звичаю, що забороняв шлюб січовим козакам; зухвальство проти керівництва; насилля на Запоріжжі чи в християнських поселеннях; дезертирство; гайдамацтво; приведення на Січ жінки; пияцтво під час походів.

На Запорозжі склалася своєрідна судова система. Військова старшина виконувала не лише адміністративні, а й судові функції, кошовий отаман був верховним суддею, військовий суддя, який здійснював основні судові функції. Судом другої інстанції була військова рада. Військовий осавул виконував функції слідчого і слідкував за виконанням вироків.

Суддями у запорозьких козаків була вся військова старшина: кошовий отаман, суддя, писар, військовий осавул; крім того, довбиш, курінні отамани, паланочний полковник та іноді весь Кіш. Кошовий отаман вважався вищим суддею, бо він мав верховну владу над всім військом. Але справжнім офіційним суддею на Запоріжжі був військовий суддя; тільки він розглядав справи, давав поради сторонам, але остаточно не затверджував своїх рішень, що надавалось військом тільки кошовому отаману. Військовий писар іноді оголошував вирок старшини на раді, військовий осавул виконував роль слідчого, виконавця вироку, поліційного чиновника. Військовий довбиш був помічником осавула. Він читав вирок старшини і всього війська прилюдно на місці страти, чи на військовій раді. Курінні отамани досить часто виконували ролі суддів серед козаків власних куренів. Паланочний полковник в багатьох випадках при відсутності січової старшини виконував роль судді також.

Страти, як і покарання були у козаків різні, в залежності на вид злочину, який скоїла людина. Найстрашнішим було закопування злочинця живцем у землю. Це робили з тим, хто вбивав свого товариша. Найбільш популярною стратою було забивання киями біля ганебного стовпа. До цього засуджувались особи за крадіжку чи переховування крадених речей, насилля, дезертирство. Іноді покарання киями замінювало собою смертну кару. Разом з ганебним стовпом практикувались у запоріжців шибениця і залізний гак. До них присуджувались за "велику" чи багаторазову крадіжку. Запорозькі судді не дозволяли собі свавілля і не допускали затягування справ: і незначне число запорозького товариства, і його народний устрій, і повний доступ всякого члена козацької общини до вищого керівництва робили суд простим, швидким і правим у повному сенсі цих слів: ображений і кривдник викладали перед суддями суть справи, вислуховували рішення і одразу ж припиняли свої непорозуміння, причому перед суддями були рівні – і простий козак, і знатний товариш.

Глибоко демократичний характер козацького права і судочинства залишив свій яскравий слід в історії української державності.